

unlike the existing ones, will allow ensuring the sustainable development of the region, competitiveness, investment and innovation, achieving a state of socio-ecological-economic security and restoration of resources, and improving the efficiency of entities under the satisfaction of energy needs of the region. Integral implementation of the mentioned principles at the regional level should provide formation of appropriate tools and programs to implement projects aimed at alternative and renewable energy sources application, considering international experience and regional peculiarities. Implementation of these principles will promote regional population needs in energy resources for both present and future generations.

REFERENCES:

1. Renewables and Efficiency. Retrieved from: <http://www.gracelinks.org/1162/renewable-energy-and-energy-efficiency>
2. Aslan Alper, Ocal Oguz (2016) The role of renewable energy consumption in economic growth: Evidence from asymmetric causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 60 (2016): 953-959.
3. Nicholas Apergis, Dan Constantin Danuletiu (2014) Renewable Energy and Economic Growth: Evidence from the Sign of Panel Long-Run Causality. *International Journal of Energy Economics and Policy* Vol. 4, No. 4, (2014): 578-587.
4. Gerasymchuk Z. V. (2008) Regionalna polityka stalogo rozvytku: teoria, metodologia, praktyka [Regional policy of sustainable development: theory, methodology, practice]. Lutsk: Nadstyria, p. 528 [in Ukrainian].

ОЦІНКА ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА СТАН СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ
ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF REGIONAL ECONOMY ON THE SOCIAL SITUATION IN THE BLACK SEE REGION

УДК 332.1

Гуріна О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій та ЗЕД Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Гуріна Є.Є.

магістр Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Работін Ю.А.

старший викладач кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки Одеська національна академія харчових технологій

Досліджено наукові підходи до визначення соціальної політики, обґрунтовано теоретичні положення регіональної політики у сфері соціального розвитку. Проведено дослідження стану та динаміки соціально-економічного розвитку областей Причорноморського регіону, визначено сильні та слабкі сторони у сфері соціального забезпечення. Проведено кореляційно регресійний аналіз впливу економічних факторів та доходів регіонального бюджету на розвиток соціальних процесів у регіоні.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна сфера, зайнятість, доходи населення, регіональний бюджет, валовий регіональний продукт.

Исследованы научные подходы к определению социальной политики, обоснованы теоретические положения региональной политики в сфере социального развития. Проведено исследование состояния и динамики социально-экономического развития областей Причерноморского региона, определены сильные и слабые стороны в сфере

социального обеспечения. Проведения корреляционно регрессионный анализ влияния экономических факторов и доходов регионального бюджета на развитие социальных процессов в регионе.

Ключевые слова: социальная политика, социальная сфера, занятость, доходы населения, региональный бюджет, валовой региональный продукт.

The scientific approaches to the definition of social policy are investigated, the theoretical positions of the regional policy in the field of social development are substantiated. The study of the state and dynamics of socio-economic development of the regions of the Black Sea region was carried out, the strengths and weaknesses in the field of social security were identified. A correlation-regressive analysis of the influence of economic factors and revenues of the regional budget on the development of social processes in the region was conducted.

Key words: social policy, social sphere, employment, population incomes, regional budget, gross regional product.

Постановка проблеми. В сучасних мовах розвитку нашої країни, що характеризуються посиленням економічної та соціальної криз на тлі необхідності інтеграції у Європейські економічні системи та нагальності проведення реформ зростає роль регіонів у забезпеченні соціального розвитку населення. При цьому, зважаючи на особливості природного, економічного, соціального та фінансово-інвестиційного потенціалу, виникає потреба у розробці диференційованого набору інструментів та стимулів за допомогою яких в умовах розширення повнова-

жень місцевих органів влади та управління забезпечуватиметься стійкий економічний розвиток та гарантування соціальних стандартів. У цьому контексті актуальним завданням є дослідження впливу факторів регіональної економіки та стан соціальної сфери та розробка відповідних моделей, що може бути використано для удосконалення регіональної соціальної політики, підвищення рівня життя та соціального розвитку територій.

Проблеми формування ефективної соціальної політики в умовах сучасних економічних реалій

України знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів означеної проблематики зробили В.Я. Брич, С.М. Миколіук, В.І. Жовтанецький, М.С. Татаревська, О.О. Лосікова та інші українські вчені. У той же час, недостатньо розробленими на сьогодні залишають питання впливу окремих аспектів економічного розвитку Причорноморського регіону на стан соціальної сфери, що зумовлює мету та завдання нашого дослідження.

Метою написання статті є аналіз сучасного впливу економічного стану Причорноморського регіону на розвиток соціальних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи сучасний стан соціальної сфери можна помітити, що державна політика в цьому напрямку давно втратила ознаки єдності та цілісності. На загальнодержавному рівні відчувається брак ефективного механізму її реалізації, відсутність відповідних інститутів та ресурсів. Найбільш характерними ознаками соціальної політики на жаль стали непослідовність, пасивність та наступність. Здійснювані заходи не є планомірними і, як правило, є реакцією на виникнення певних небажаних ситуацій, в той час, коли активне запобігання росту суспільної напруги майже невідчутне [1, с. 28].

Зважаючи на недостатню ефективність державної соціальної політики, основний акцент у забезпеченні гідного соціального розвитку зміщується на регіональний рівень. Разом з цим, удосконалення механізмів соціально-економічного функціонування регіонів та забезпечення відповідного рівня соціального розвитку потребує чіткого розмежування повноважень у соціальній сфері та відповідних ресурсів для реалізації соціальних програм. Не менш важливим завданням є удосконалення методичних підходів щодо аналізу та прогнозування розвитку соціально-економічних процесів та створення відповідної інформаційної бази для формування стратегій соціально-економічного розвитку.

Слід зазначити, що поняття регіональної соціалізації на сьогоднішній день є багатограним та дискусійним. Переважна більшість науковців розглядають регіональну політику у сфері соціалізації як таку, що здійснюється державою у регіонах. Тобто, регіональні органи влади та місцевого самоврядування виступають у ролі посередників та координаторів виконання соціальних функцій держави у регіонах та сприяють їх реалізації із врахуванням регіональних особливостей розвитку.

Базовою основою соціалізації регіонального розвитку виступає регіональна соціальна політика, яку М.С. Татаревська та О.О. Лосікова визначають як «складову регіональної політики, що являє собою комплекс заходів (соціально-економічного, правового, організаційного та культурно-морального

характеру), спрямованих на вирішення соціальних проблем регіону і створення сприятливого життєвого середовища для забезпечення його (регіону) сталого соціального розвитку з врахуванням існуючих ресурсних обмежень і можливостей» [6].

Таким чином, регіональна соціальна політика покликана забезпечити практичну реалізацію системи заходів щодо розвитку соціальної сфери у певному регіоні. Соціальна політика на регіональному рівні розробляється регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування на основі загальної концепції державної соціальної політики з врахуванням особливостей та пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону. Разом з цим, на думку С.І. Плотницької «регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування покликані не лише реалізовувати соціальну політику в межах свого територіального поділу, але й формувати стратегію і тактику проведення соціальних реформ на своїй території в межах установлених повноважень та можливостей використання власних засобів за підтримуючою та консультативною позицією держави. Це характерно для регіонів, у яких формується і реалізується активна соціальна політика» [4, с. 170].

З точки зору В.І Жовтанецького та Б.Ф. Заблоцького, «основним напрямком розвитку регіону на сучасному етапі є формування конвергентної моделі регіонального розвитку, що за тлумаченням авторів, являє собою систему збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку [3, с. 157].

Таким чином, структурна оптимізація економічного розвитку регіону в умовах соціалізації потребує дослідження регіональних важелів економічного і соціального розвитку та пошуку оптимальних моделей поєднання економічних і соціальних інструментів розв'язання виникаючих проблем.

Причорноморський регіон розміщений на півдні України й охоплює територію п'яти адміністративно-територіальних одиниць: Миколаївська обл., Одеська обл., Херсонська обл., АР Крим та м. Севастополь. На жаль, у зв'язку з тимчасовою окупацією території АР Крим та м. Севастополь, немає можливостей досліджувати соціальний розвиток в цих областях. Тому, у роботі проведено аналіз соціально-економічного розвитку у розрізі трьох областей: Миколаївської, Одеської та Херсонської.

Причорноморський регіон має важливе значення серед провідних економічних центрів держави, оскільки посідає чільне місце за питомою вагою валового регіонального продукту в обсягах вітчизняного ВВП. Регіон вирізняється розви-

ним промисловим виробництвом та потужним аграрним сектором. Територіальна структурна будова промислового виробництва має певний рівень нерівномірності. У структурі реалізованої продукції промисловості по містах та районах найбільша частка забезпечується Одесою та Миколаєвом [8, с. 253].

Не зважаючи на достатньо потужний економічний потенціал, соціальний розвиток регіону характеризується певною складністю та напруженістю, про що свідчать:

- негативні демографічні процеси (низький рівень відтворення населення що зумовив зниження частки економічно-активного населення, високий рівень смертності, скорочення природного приросту та зростання рівня захворюваності);

- зниження рівня зайнятості, зокрема за період 2011-2017 років рівень зайнятості населення в регіоні знизився на 2,4% у тому числі в Одеській області (-1,4%), Миколаївській обл. (-2,3%), Херсонській області (-2,9%);

- погіршення соціального клімату та підвищення соціальної напруги.

Разом з цим, наведені тенденції є характерними певної мірою для всіх регіонів України за

останні роки. У таблиці 1. наведено основні показники соціального становища Причорноморського регіону в динаміці 2011-2017 років.

В усіх областях Причорноморського регіону спостерігаються однакові тенденції щодо розвитку соціальних процесів, а саме:

- зниження загальної чисельності населення від 0,03% у Одеській області до 2,8% у Херсонській;

- зниження рівня зайнятості з 2,7% в Одеській області до 4,3% у Херсонській;

- підвищення рівня захворюваності населення, що розраховувалося як відношення кількості вперше зареєстрованих осіб, що звернулися за лікарською допомогою та чисельність хворих на ВІЛ і туберкульоз у розрахунку на 100 тис. населення. Найвищий рівень захворюваності у 2016 році спостерігається у Миколаївській області. А чисельність людей з різними видами захворюваності збільшилася з 2010 року на 27,3%.

Позитивними тенденціями, що притаманні всім областям регіону у сфері соціального становища є:

- збільшення наявного доходу у розрахунку на одну особу з 135% в Одеській області до 130% у Миколаївській;

Таблиця 1

Показники соціального становища у розрізі областей Причорноморського регіону

Показники соціального стану регіону/ Період	Загальна чисельність населення, осіб	Рівень зайнятості населення, %	Середня очікувана тривалість життя при народженні	Коефіцієнт захворюваності населення	Наявний дохід, у розрахунку на одну особу, грн	Середня заробітна плата	Рівень криміногенної небезпеки	
Одеська область	2010	2391022,0	58,3	70,2	1,0	16275,2	2046,0	0,5
	2011	2388700,0	58,1	70,3	1,0	19135,0	2520,0	0,5
	2012	2388300,0	59,2	70,1	1,1	22224,4	2700,0	0,4
	2013	2395160,0	59,6	70,4	1,1	25571,8	2947,0	0,3
	2014	2396493,0	56,7	70,3	1,1	24242,0	3129,0	0,3
	2015	2396442,0	56,3	70,4	1,1	31542,6	3897,0	0,2
	2016	2390289,0	56,7	70,8	1,1	37732,0	4809,0	0,2
	2016 до 2010, %	-0,03	-2,7	0,9	6,0	131,8	135	0,3
Миколаївська область	2010	1189516,0	59,9	68,7	1,7	16993,4	2122,0	0,6
	2011	1183300,0	59,8	70,0	1,9	20040,7	2320,0	0,6
	2012	1178200,0	59,9	70,1	2,0	22878,0	2822,0	0,5
	2013	1173481,0	60,6	70,0	2,0	23868,8	3094,0	0,4
	2014	1168372,0	57,3	70,3	2,0	23458,5	3344,0	0,4
	2015	1164342,0	58,4	70,7	2,1	28580,0	3984,0	0,4
	2016	1158207,0	57,5	70,6	2,2	33186,6	4887,0	0,3
	2016 до 2010, %	-2,6	-4,0	2,7	27,3	95,3	130,3	0,3
Херсонська область	2010	1093431,0	58,1	69,3	1,8	14881,7	1733,0	0,6
	2011	1088200,0	58,5	70,0	1,9	17654,3	2210,0	0,6
	2012	1083400,0	58,7	70,0	1,9	19939,9	2269,0	0,5
	2013	1078232,0	59,6	70,0	2,0	21724,0	2464,0	0,4
	2014	1072567,0	56,4	70,0	2,0	20727,9	2617,0	0,4
	2015	1067876,0	56,1	70,2	2,0	27066,9	313,0	0,4
	2016	1062356,0	55,6	69,9	2,1	31242,7	4046,0	0,2
	2016 до 2010, %	-2,8	-4,3	0,8	16,4	109,9	133,5	0,4

Джерело: складено автором за [5; 7]

– зростання середньої заробітної плати майже в півтора рази;

– підвищення середньої очікуваної тривалості життя при народженні у середньому на 1,02 роки;

– підвищення рівня криміногенної безпеки, що розраховувався як кількість осіб, що вчинили злочин на 100 тис. населення.

Тобто, на основі виявлених тенденцій можна говорити про відносну конвергентність розвитку соціальних процесів у регіонів. У свою чергу, аналіз тенденцій у сфері економічної діяльності та бюджетної спроможності.

Аналізуючи наведені у таблиці показники слід відмітити, що у всіх областях Причорноморського регіону спостерігається позитивний приріст основних економічних показників розвитку, серед яких: зростання ВВП на душу населення (у середньому на 141%), обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1 працюючого (97%), збільшення власних доходів місцевих бюджетів у розрахунку на душу населення у середньому на 166%. У динаміці також спостерігається значне зростання субвенцій з державного бюджету на соціально-економічний розвиток окремих територій. У 2016 році най-

більше коштів у розрахунку на душу населення перераховано з державного бюджету в бюджет Одеської області (462 грн.), найменше – у бюджет Херсонської (61,5 грн.). Проте, за темпами зростання субвенцій Херсонська область займає лідируючі позиції.

Негативним фактором, що характерний для Причорноморського регіону є (окрім Херсонської області) є скорочення чисельності фізичних осіб – підприємців. Зважаючи на значний вклад даної групи громадян у розвиток економіки та наповнення місцевих бюджетів, вважаємо, що одним з напрямків підсилення регіональної соціальної політики має бути всебічна підтримка розвитку малого бізнесу.

З метою виявлення основних закономірностей розвитку соціальних процесів під впливом фінансово-економічних факторів розраховано регресійні моделі соціалізації економічного розвитку.

У якості залежних змінних обрано показники, що під час кореляційного аналізу виявили найбільшу залежність від внутрішньої політики та рівня економічного розвитку регіонів:

– y_1 – Рівень зайнятості населення, %

Таблиця 2

Показники економічного розвитку Причорноморського регіону

Показники соціального стану регіону/ Період		Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу. грн.	Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одного працюючого	Чисельність зареєстрованих фізичних осіб – підприємців	Доходи регіонального бюджету у розрахунку на одну особу без трансфертів	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на соціально-економічний розвиток окремих територій
Одеська область	2010	22544,0	4,2	23828,0	1726,4	104,8
	2011	25748,0	3,9	24781,1	1847,6	43,7
	2012	27070,0	6,1	26020,2	2070,7	102,8
	2013	29118,0	5,0	25039,0	2173,8	12,9
	2014	31268,0	3,9	23048,0	2339,9	4,0
	2015	41682,0	4,2	23046,0	2903,6	17,1
	2016	50159,0	7,0	20191,0	4513,4	462,1
	2016 до 2010, %	122,5	66,2	-15,3	161,4	341,1
Миколаївська область	2010	20276,0	3,3	10774,0	1425,3	0,0
	2011	23402,0	3,6	11446,0	1578,4	0,0
	2012	24838,0	4,0	16814,0	1939,8	11,7
	2013	27355,0	4,3	10400,0	1959,1	0,6
	2014	30357,0	3,2	10105,0	2074,4	152,8
	2015	41501,0	5,1	10229,0	2541,0	11,0
	2016	50091,0	8,4	9706,0	3779,2	76,7
	2016 до 2010, %	147,0	158,5	-9,9	165,2	100,0
Херсонська область	2010	14346,0	2,6	6793,0	1147,8	3,2
	2011	16990,0	2,5	7098,7	1299,0	11,7
	2012	17910,0	2,2	7950,5	1527,2	2,9
	2013	19311,0	2,0	7802,0	1585,6	0,9
	2014	21725,0	2,1	7877,0	1711,2	4,6
	2015	30246,0	2,9	7735,0	2139,6	29,4
	2016	36585,0	4,3	6882,0	3130,9	61,5
	2016 до 2010, %	155,0	66,2	1,3	172,8	1809,6

Джерело: складено автором за [2; 5; 7]

– y_2 – Середньодушові наявні доходи населення, грн.

У якості залежних змінних обрано показники економічного розвитку та фінансового стану регіонального бюджету:

– x_1 – доходи регіонального бюджету у розрахунку на 1 особу, млн. грн.;

– x_2 – субвенції з державного бюджету у розрахунку на 1 особу, грн.;

– x_3 – валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу, грн.;

– x_4 – капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу, грн.

Використовуючи обрані дані, наведені в таблицях 1-2 здійснено регресійний аналіз впливу факторів економічного розвитку регіону на визначені соціальної процеси. За результатами аналізу побудовано та верифіковано відповідні регресійні моделі, які наведено в таблицях 3-4.

Отримані параметри регресії в усіх областях регіону є однаково спрямованими та демонструють пряму залежність між досліджуваними показниками соціального розвитку та доходами регіонального бюджету та обернену залежність від

державних субвенцій, що підтверджує зниження даного інструменту впливу на розвиток соціальної сфери в регіоні. При цьому, між доходами місцевих бюджетів та доходами громадян існує пряма та стійка залежність внаслідок передачі на регіональний рівень адміністрування податку на доходи громадян. Тож. Одним з першочергових завдань у сфері соціально-економічного розвитку регіону є створення додаткових робочих місць. Стимулювання зайнятості громадян та створення умов для підвищення їх доходів через:

– регіональне інвестування в пріоритетні сфери господарської діяльності регіону;

– стимулювання розвитку малого бізнесу;

– розробку та реалізацію регіональних та міжрегіональних програм у сфері соціальної зайнятості.

Отримані у результаті регресійного аналізу моделі залежності соціального становища населення від основних економічних індикаторів розвитку регіону підтвердив значну роль останніх (табл. 4).

В усіх областях Причорноморського регіону спостерігається пряма залежність між зайнятістю населення та обсягами ВРП, про що свідчать

Таблиця 3

Регресійні моделі залежності розвитку соціальної сфери від показників регіонального бюджету у розрізі областей Причорноморського регіону

Показники регресії	Доходи бюджету		Коефіцієнт множинної кореляції, R	Коефіцієнт детермінації, R ²	Перевірка істотності зв'язку (критерій Фішера), $F_{ст} > F_{кр}$	
	x_1	x_2			Fкр.	Fст
Одеська область						
y_1	$y_1 = 0,025x_1 - 0,12x_2$		0,97	0,95	42,4	52,4
y_2	$y_2 = 11x_1 - 26x_2$		0,98	0,97	93,3	113,8
Херсонська область						
y_1	$y_1 = 0,04x_1 - 1,07x_2$		0,98	0,97	87,9	109,9
y_2	$y_2 = 13,64x_1 - 162,9x_2$		0,99	0,98	404	497
Миколаївська область						
y_1	$y_1 = 0,22x_1 - 0,04x_2$		0,95	0,90	19,3	24,1
y_2	$y_2 = 10,7x_1 - 11,7x_2$		0,99	0,99	103,2	127,7

Таблиця 4

Регресійні моделі залежності розвитку соціальної сфери від показників від економічного розвитку областей Причорноморського регіону

Показники регресії	Економічні індикатори регіонального розвитку		Коефіцієнт множинної кореляції, R	Коефіцієнт детермінації, R ²	Перевірка істотності зв'язку (критерій Фішера), $F_{ст} > F_{кр}$	
	x_3	x_4			Fкр.	Fст
Одеська область						
y_1	$y_1 = 0,005x_3 + 7,3x_4$		0,97	0,95	42,3	52,2
y_2	$y_2 = 0,67x_3 + 70,5x_4$		0,95	0,91	22,3	25,8
Херсонська область						
y_1	$y_1 = 0,009x_3 + 11,49x_4$		0,95	0,90	87,9	109,9
y_2	$y_2 = 0,82x_3 + 10,32x_4$		0,99	0,98	181,3	224,7
Миколаївська область						
y_1	$y_1 = 0,002x_3 + 3,2x_4$		0,95	0,91	21,1	26,5
y_2	$y_2 = 0,75x_3 - 73,8x_4$		0,99	0,98	127,3	158,7

отримані параметри регресії. Крім того, в Одеській та Херсонській області відзначається позитивний вплив інвестиційної діяльності на досліджувані змінні, що визначає важливу роль інвестиційного потенціалу у стимулюванні соціального розвитку території. Отриманий від'ємний параметр інвестиційного впливу на зростання доходів у Миколаївській області може бути свідченням недосконалої інвестиційної політики, важливим критерієм якої має бути, крім економічного зиску досягнення певного соціального ефекту.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений кореляційно-регресійний аналіз підтвердив тісний взаємозв'язок між економічною та соціальною сферою розвитку регіонів та зростання впливу регіональних економічних важелів на рівень соціалізації. Отримані у результаті дослідження регресійні моделі можуть слугувати в якості економічного підґрунтя у процесі розробки регіональних стратегій та програм соціально-економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брич В. Я. Формування соціальної регіональної політики / В. Я. Брич, С. М. Миколіук // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – 2014. – Випуск X. – С. 27-30.
2. Державна казначейська служба. Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
3. Жовтанецький В. І. Політика структурної економічної оптимізації в конвергентній моделі розвитку регіону / В. І. Жовтанецький, Б. Ф. Заблоцький // Економіка промисловості. – 2013. – №. – С. 156-161.
4. Плотницька С.І. Соціальна сфера регіону як об'єкт соціальної політики / С.І. Плотницька // Економіка і регіон. – 2011. – № 4. – С. 169-173.
5. Регіони України / Державна служба статистики. – 2013. – частина 1.
6. Татаревська М. С. Регіональна соціальна політика: особливості формування та реалізації / М. С. Татаревська, О. О. Лосікова // *Dynamika naukowych badań – 2013: materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (07-15 lipca 2013 roku)*. – 2013. – Vol. 2. – S. 27-32.
7. Україна у цифрах: статистичний збірник / Державна служба статистики України, Київ, 2017.
8. Чирва О. Г. Аналітична оцінка конкурентоспроможності економічної системи Причорноморського регіону / О. Г. Чирва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 1(25). – С. 253–260.
9. Іртищева І. О. Неприбуткові організації в системі світових соціально-економічних процесів: [монографія] / [Стройко Т. В., Іртищева І. О., Стегней М. І., Ткаліч Т. І., Крупіца І. В.]; за ред. д.е.н., доцента Стройки Т. В. – Херсон.: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 135 с.